

ΤΟ ΘΈΜΑ

Οι Γιάτραινες

Ασημούλα Ν. Κότελη

Βιοπαθολόγος, Επιμελήτρια Α',
Γενικό Νοσοκομείο «Γ. ΓΕΝΝΗΜΑΤΑΣ»

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην οντολογική εξέλιξη η νόσος είναι κατά πολύ αρχαιότερη του ανθρώπου. Υπάρχουν νόσοι των φυτικών οργανισμών και των ζώων, ορισμένες από τις οποίες μας είναι γνωστές από την έρευνα απολιθωμάτων και σκελετικών υπολειμμάτων. Οι ανθρωπονόσοι εμφανίζονται μαζί με τον άνθρωπο. Απέναντι σε όλες αυτές τις νόσους και τις παθολογικές καταστάσεις ο πρωτόγονος άνθρωπος έπρεπε να αμυνθεί, για να ανακουφίσει τον πόνο του και να σώσει τη ζωή του¹.

Στους αρχαίους πολιτισμούς τις αρρώστιες τις έστελναν οι θεοί ή κάποιες δευτερεύουσες θεϊκές οντότητες ή πνεύματα, ενώ καθένα από τα νοσήματα είχε και το δικό του αιτιοπαθογενετικό δαιμόνιο. Ήταν φυσικό, λοιπόν, και η θεραπεία να ζητείται από τους θεούς με τη μεσολάβηση των ιερέων-μάγων θεραπειών.

Στη νεολιθική εποχή ο άνθρωπος πίστευε ότι η γυναίκα διέθετε μαγικές δυνάμεις, γιατί είχε το προνόμιο της γέννησης, αλλά και γιατί μπορούσε να κατασκευάζει οικιακά εργαλεία, να εξημερώνει ζώα και να θεραπεύει αρρώστους. Η μαγεία και η θρησκεία κατείχαν πολύ σημαντική θέση και η μετάβαση στην επιστήμη υπήρξε μια σταδιακή πορεία που κράτησε αιώνες.

ΙΑΤΡΙΚΗ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ

Α. Ιατρική στη Μεσοποταμία

Κύρια ιαματική θεότητα ήταν η Γούλα, που ονομάζονταν και Βάου Γούλα εξαιτίας της ταύτι-

σής της με αρχαιότερη ιαματική θεότητα, τη Βάου, που η ύπαρξή της τοποθετείται την 4^η π.Χ. χιλιετία, και η οποία με τη σειρά της είχε ταυτισθεί με την ακόμα αρχαιότερη θεότητα, τη Βελίτ. Η θεά Βάου Γούλα όταν οργιζόταν έστελνε τις αρρώστιες, ενώ όταν ικανοποιούνταν τις θεράπευε. Στη θεά Γούλα απευθύνονταν οι επωδές για θεραπευτική παρέμβαση. Κατά τους Μεσοποταμίους τους πόνους τους έστελνε η θεά Αλάτου, ενώ τους τοκετούς τους προστάτευε η Ισάαρ, που στους Έλληνες είναι γνωστή σαν Ασάρτη.

Στην πόλη Λαγκάς λατρευόταν ιδιαίτερα η θεά Μαξ, που οι Βαβυλώνιοι αποκαλούσαν και «μητέρα των θεών» και η οποία προστάτευε τις γεννήσεις².

Β. Ιατρική των Ινδών

Η πρώτη περίοδος της ινδικής ιατρικής ανάγεται στα χρόνια του χαμένου «πολιτισμού του Ινδού ποταμού», που άνθισε ανάμεσα στο 2700 και 1500 π.Χ. Στις Βέδες, τα ιερά βιβλία που περιέχουν ικετευτικούς ύμνους και προσευχές, διασώζονται και οι ιατρικές γνώσεις της εποχής. Η βεδική ιατρική (1500-800 π.Χ.) είναι καθαρά θεουργικού χαρακτήρα. Υπήρχαν θεοί για μία μόνο αρρώστια αλλά και θεοί με πολλές ιατρικές αρμοδιότητες. Η θεά Σιτάλα ήταν η υπεύθυνη θεά για την ευλογία³.

Γ. Ιατρική της Κίνας

Ο «Χρυσός Καθρέπτης» των Κινέζων των προϊστορικών χρόνων αναφέρεται σε ίδρυση μαιευτι-

κών σχολών, σε μαιευτικές επεμβάσεις, σε απολινώσεις σαλπίνγων και σε βελονισμό κατά τη διάρκεια του τοκετού.

Ιδρυτής της κινεζικής ιατρικής είναι ο ιδρυτής της αυτοκρατορίας των Χαν, Σεν Νουγκ. Γυναίκες εμφανίζονται ως συνεργάτιδες των γιατρών που φρόντιζαν τους αρρώστους από την εποχή της δυναστείας των Χαν (260 π.Χ.–220 μ.Χ.). Η περίφημη γυναίκα θεραπευτής-γιατρός Τσουν Γιουζέν ήταν γιατρός της βασίλισσας. Μαία φέρεται να περιποιείται τη βασίλισσα και τις άλλες γυναίκες του βασιλικού οίκου στον τοκετό, αλλά από τη μεγάλη θνησιμότητα που υπήρχε πιστεύεται ότι δεν είχαν ιδιαίτερη μόρφωση. Αυτή την εποχή υπάρχει στην Κίνα νοσηλευτικό γυναικείο σώμα, αλλά δεν υπάρχουν στοιχεία για τις αμοιβές τους και τον ακριβή ρόλο που διαδραμάτιζαν στην περίθαλψη^{3,4}.

Δ. Ιατρική των Περσών

Σύμφωνα με τις αντιλήψεις των Περσών «οι θεοί δημιούργησαν 99.999 αρρώστιες, κάθε μία από τις οποίες είχε τον δικό της μικρό θεό (δαίμονα).

Η Αθανασία ήταν η κυρίαρχη θεά των αρχαίων Περσών και το έργο της ήταν να διδάξει ιατρική στον λαό της. Για τη θεραπεία χρησιμοποιούσε τη χειρουργική, τα βότανα και έδινε ηθικές συμβουλές για τις αρρώστιες. Βοηθοί της ήταν οι αδελφές της, η Αντισίνα και η Αγκάστα. Η Αντισίνα ήταν θεά του ανέμου και με το φύσημά της έδιωχνε μακριά την αρρώστια, ενώ η Αγκάστα θεραπεύε τις αρρώστιες με φάρμακα⁵.

Ε. Ιατρική των Αιγυπτίων

Όπως στην αρχαία ιατρική άλλων λαών, έτσι και στην ιατρική των Αιγυπτίων τις αρρώστιες τις στέλνουν οι θεοί και οι θεοί τις θεραπεύουν. Η κύρια ιατρική θεότητα είναι η Ίσις, ενώ η Μεσκενέτ ήταν η θεά των τοκετών. Η θεά Σάχμις είχε ειδική δύναμη στη θεραπεία των γυναικείων παθήσεων, ενώ προστάτρια των ιατρών ήταν η θεά Σεχμέ, σπουδαία ιατρός και η ίδια, προτομή της οποίας σώζεται στο αιγυπτιακό μουσείο του Τουρίνο.

Στην Αίγυπτο η ιατρική υπήρξε ένα καταξιωμένο επάγγελμα από το 3000 π.Χ. Οι Αιγύπτιοι ξεχώριζαν πρώτοι τις ιατρικές ειδικότητες, μπορούσαν να διαγνώσουν την εγκυμοσύνη με ουροσκοπία ούρων αγελάδας ή γαϊδούρας και εκτελού-

σαν τον τοκετό 4 μαζί μαιές, τοποθετημένες σε διαφορετικές θέσεις. Για την πρόκληση άμβλωσης χρησιμοποιούσαν βύσμα από βαμβάκι με μέλι και κρεμμύδι και για την αποφυγή σύλληψης υπόθετο από μείγμα μελιού και ακίδες ακακίας, που δημιουργεί γαλακτικό οξύ και σκοτώνει τα σπερματοζώαρια⁶.

Οι γυναίκες εργάζονταν στην Αίγυπτο ως ιατροί και χειρουργοί, υπήρχε μάλιστα και σχετική εκπαίδευση που παρέχονταν στις γυναίκες στο ναό Sais, στο στόμιο της Ροζέτας του Νείλου. Ιατρική σχολή για την εκπαίδευση των γυναικών υπήρχε και στην Ηλιούπολη και συγκέντρωνε σπουδάστριες από όλο τον αρχαίο κόσμο.

Εκτός από τη μαιευτική, οι γυναίκες ασχολούνταν και με άλλα θεραπευτικά αντικείμενα. Η επίβλεψη των γυναικών ιατρών γίνονταν από άλλη γυναίκα, την Πεζεσέτ, που είχε τον τίτλο της «Διευθύντριας των Ιατρισσών». Αναφέρεται ότι κάποιες από τις βασίλισσες της Αιγύπτου είχαν φαρμακολογικές γνώσεις, όπως η Mentuheter (περί το 2300 π.Χ.), Hatsheput (περί το 1500 π.Χ.) και η Κλεοπάτρα (60-30 π.Χ.). Η Πολυδάμνα, σύζυγος του Θώνα, ήταν επίσης εξαιρετική γνώστρια των ιδιοτήτων και της χρήσης των βοτάνων, όπως αναφέρεται από τον Όμηρο⁷:

*Τέτοια 'χε γιατροβότανα καλά του Δία η κόρη·
τα 'χε δοσμένα η σύγκοιτη του Θώνα η Πολυδάμνα,
στην Αίγυπτο, που αριθμητα η πλούσια η γης τα
βγάζει,*

άλλα καλά στο σμίξιμο κι άλλα φαρμακωμένα.

(Ομήρου Οδύσσεια, ραψ.δ, στ. 227-230)

Οι ιατρικοί πάπυροι αναφέρουν τη γυναικολογία ως ειδικότητα των γυναικών ιατρών. Ο αιγυπτιακός πάπυρος Ebers του 1500 π.Χ. περίπου περιγράφει τη μήτρα ως ανεξάρτητο και αυτεξούσιο όργανο και ο πάπυρος Burghs περιγράφει μέθοδο διάγνωσης της εγκυμοσύνης στηριγμένη στην ένταση του σφυγμού της βραχιόνιας αρτηρίας. Στον πάπυρο του Ebers αναφέρονται επίσης συμβουλές για τη χορήγηση σπόρων παπαρούνας στα ανήσυχα και νευρικά μωρά και η επάλειψη του βρέφους με λίπος γάτας για να προστατευθούν από τα δαγκώματα των ποντικών. Ο ιατρικός πάπυρος Μαχάν (2500 π.Χ.) αναφέρει ότι οι γυναίκες έκαναν διαγνώσεις εγκυμοσύνης, μάντευαν το φύλο του παιδιού, έκαναν εξετάσεις για τη στειρότητα, έδιναν συμβουλές για τις μεθόδους αντισύλληψης και για διάφορα

γυναικολογικά προβλήματα. Γυναίκες χειρουργοί έκαναν καισαρικές τομές, αφαιρούσαν μαστούς με καρκίνο και θεράπευαν κατάγματα οστών με την τοποθέτηση νάρθηκα⁵.

Ε. Ιατρική των Εβραίων

Οι Εβραίοι των προϊστορικών χρόνων εκτελούσαν υστερεκτομές και περιτομές με λίθινο μαχαίρι.

Ο Κλήμης ο Αλεξανδρεύς (2^{ος}-3^{ος} αιώνας μ.Χ.) βεβαιώνει ότι ο Μωυσής εκπαιδεύτηκε στην ιατρική στη χώρα των Φαραώ. Αναμφισβήτητο είναι το γεγονός ότι η ιατρική των αρχαίων Εβραίων εκπορεύεται από την αιγυπτιακή ιατρική. Η γνώση μας της αρχαίας εβραϊκής ιατρικής προέρχεται από την Παλαιά Διαθήκη, ενώ σημαντικότερες και πολύ περισσότερες είναι οι γνώσεις που περιλαμβάνονται στα βιβλία Ταλμούδ.

Για τη γιάτραινα των Εβραίων δεν υπάρχουν πολλά στοιχεία. Σε ένα κείμενο της Εξόδου 1:16, περιγράφεται για πρώτη φορά ο τρόπος του τοκετού. Η Εβραία καθόταν ανάμεσα σε δύο πέτρες που ήταν απομακρυσμένες η μία από την άλλη. Στη Γένεση διαβάζουμε ότι η Ραχήλ ζητά από τη Βαλλά να γεννήσει στα γόνατά της (Γεν. 30:3) και στη Γένεση επίσης βλέπουμε ότι τα παιδιά του Μαχίρ, του γιου του Μανασσή, γεννήθηκαν στα γόνατα του Ιωσήφ (Γεν. 50:23). Τη στιγμή του τοκετού συνέβαλαν πρόσωπα οικεία, συγγενικά ή αργότερα η μαμή (Γεν. 35:17, 38:28) και μάλιστα υπήρχαν και επαγγελματίες μαμές (Εξοδος 1:15). Στην Έξοδο έχουμε και τα ονόματα δύο μαμών, της Σεφώρας και της Φουά, που δέχτηκαν εντολή του Φαραώ να σκοτώσουν όλα τα αρσενικά παιδιά των Ιουδαίων. Η Σεφώρα, σύζυγος του Μωυσή, φέρεται να προβαίνει στην περιτομή του γιού της «λαβούσα λιθάριον κοπτερόν διέτεμε...» (Εξοδος 4:25)^{4,5}.

Στ. Ελληνική Ιατρική

Στην Αρχαία Ελλάδα γνωρίζουμε ότι ο Ασκληπιός είχε γυναίκες βοηθούς. Η κόρη του, Υγεία ήταν η προσωποποίηση της υγείας και οι αδελφές της Πανάκεια, Ιασώ, Ακεσώ και Αίγλη είχαν θεραπευτικές ικανότητες.

Η θεά Ήρα ήταν μαία και παριστάνεται με ψαλίδι στο χέρι. Η Περσεφόνη αποκαλείται η Μεγάλη Ιατρός, ενώ η Άρτεμις και η Αθηνά βρίσκονται στην πρώτη σειρά των θεών της Ιατρικής.

Στη Χαϊρώνεια λάτρευαν την Άρτεμη, γιατί πί-

στευαν πως προστατεύει τις επίτοκες και καταπραΰνει τις ωδίνες του τοκετού. Την Άρτεμη της Βραυρώνας τη θεωρούσαν προστάτιδα της γονιμότητας και των παιδιών. Τα ενδύματα των γυναικών που πέθαιναν κατά τον τοκετό τα αφιέρωναν στη θεά. Την Άρτεμη της Εφέσου την εμφάνιζαν με πολλούς μαστούς, και για τον λόγο αυτό τον προϊστάμενο του ναού τον αποκαλούσαν «Μεγάβυζο».

Η Ειλείθια ή Ελευθεία ή Ελευθώ ήταν η θεότητα του τοκετού και η προστάτιδα των επιτόκων, κόρη του Δία και της Ήρας, οφείλει δε το όνομά της στην παρακλητική κραυγή των επιτόκων «ελθέ, ελθέ», που φώναζαν έτσι τη θεά για βοήθεια. Συμβόλιζε τον βοηθητικό ερχομό των παιδιών στο φως («*Τα έμβρυα εις φως ελεύθειν*»). Λατρεύτηκε σε πολλά μέρη της Ελλάδας, στην Αίγυπτο και στην Παλαιστίνη και παριστάνεται να φοράει μακρύ χιτώνα, που τη σκέπαζε ολόκληρη, για να εκφράζει το σκοτάδι που καλύπτει το έμβρυο μέχρι τη γέννησή του. Η Ελευθώ σχετίζεται και με τις μοίρες και είναι η πρόεδρος των μοιρών που παρβαρίσκονται στον τοκετό.

Αρχικά δεν υπήρχαν μαίες και την επίτοκο βοηθούσαν άλλες γυναίκες του σπιτιού. Μαίες εμφανίζονται μετά τα ομηρικά έπη και ο Ησίοδος αναφέρει στη «Θεογονία» του ότι η Μαίη (μαία) ήταν κόρη του Άτλαντα και της μητέρας του Ερμή, της Πληϊόνης. Οι Ίωνες ονόμαζαν τις μαίες και ομφαλητόμους, γιατί έκοβαν τον ομφάλιο λώρο με ένα ειδικό όργανο, τον ομφαλιστήρα. Σταδιακά παρατηρείται αύξηση του αριθμού τους και ονομάζονται πια ιατρομαίες, εξαιτίας της ικανότητάς τους να συμπαρίστανται στον τοκετό. Πρέπει να τονισθεί το γεγονός ότι στον τοκετό δεν υπήρχαν γιατροί παρά μόνο όταν συνέβαιναν επιπλοκές. Πολλές μαίες διέθεταν αξιόλογη θεωρητική και πρακτική παιδεία και είχαν εγχειρίδια και περιλήψεις συγγραμμάτων Γυναικολογίας. Υπήρχαν και μαίες που είχαν για κύριο έργο τους τις εκτρώσεις, γεγονός απαγορευμένο, όπως μας πληροφορεί ο Σωρανός ο Εφέσιος, και οι οποίες δέχονταν τις αυστηρές κυρώσεις του νόμου όταν γίνονταν αντιληπτές.

Στην Αθήνα του Περικλή υπήρχαν νοσοκόμες και μαίες. Εξάλλου, η μητέρα του Σωκράτη, Φιναρέτη, ήταν μαία. Οι γυναίκες γιατροί της εποχής συνδύαζαν μαγικά διαβάσματα και θεραπευτικά βοτάνια, με συνταγές που αποτελούσαν επτασφράγιστα οικογενειακά μυστικά, για να επι-

τύχουν τη θεραπεία. Ήταν κυρίως ειδικευμένες στις γυναικείες ασθένειες, λόγω της αιδούς της εποχής, και βοηθούσαν στους πόνους του τοκετού, στη γέννα και στην έκτρωση. Ο Πλάτωνας παρουσιάζει τον Σωκράτη να αναφέρει ότι οι γυναίκες αυτές είναι και άριστες προξενήτρες, διότι έχουν το χάρισμα να αντιλαμβάνονται ποια γυναίκα πρέπει να συνουσιαστεί με ποιόν άντρα ώστε να προκύψουν τα καλύτερα και πιο χαρακτηριστικά παιδιά και να μιλάει αρκετά για το επάγγελμα αυτό, με αφορμή τη μαιευτική μέθοδο που χρησιμοποιούσε ο Πλάτωνας. Εκτός από τις μαιέρες υπήρχαν και οι «θεραπεύτριες», πρακτικές γιάτρινες που χρησιμοποιούσαν ξόρκια και μαγικά ελιξήρια για να απαλλάξουν τον άρρωστο από τα κακά πνεύματα⁸.

Ο 4^{ος} αιώνας υπήρξε ο σταθμός για τη γυναίκα γιατρό στην Αρχαία Ελλάδα. Μέχρι τότε υπήρχε νόμος που απαγόρευε στις γυναίκες να ασκούν την ιατρική και τη φυσιοθεραπεία και η παράβασή του τιμωρούνταν με θάνατο. Σαν πρώτη γιατρός στην Ελλάδα και μάλιστα η πρώτη γυναικολόγος αναφέρεται η Αγνοδίκη. Ενώ ίσχυε ο απαγορευτικός νόμος, η Αγνοδίκη, έχοντας έντονη την επιθυμία να σπουδάσει ιατρική, έκοψε τα μαλλιά της, μεταμφιεσθηκε σε άνδρα και πήγε να μαθητεύσει κοντά στον διάσημο ιατρό Ηρόφιλο, που δίδασκε Ιατρική και Μαιευτική στην Αλεξάνδρεια. Μετά τη μαθητεία της μεταμφιεσμένη πάντα σε άνδρα, επέστρεψε στην Αθήνα και άσκησε το επάγγελμα με μεγάλη επιτυχία κερδίζοντας την εύνοια των γυναικών. Η πλούσια αδελφή της Ισμήνη την καλύπτει και την προστατεύει. Οι Αθηναίοι γιατροί, όμως, που ανέκαθεν είχαν ανεπτυγμένοι την ικανότητα να προστατεύουν τα επαγγελματικά τους συμφέροντα ζήλεψαν πολύ την επιτυχία του νεοφερμένου γιατρού. Η αποκάλυψη της πραγματικής της ταυτότητας έγινε τυχαία. Ο Αλέξανδρος, ένας νεαρός ερωτευμένος και απογοητευμένος από την Αγνοδίκη, αφού δεν μπόρεσε να την έχει, πέφτει θύμα της γοητείας του Λεωνίδα, που ήταν το αντρικό όνομα της Αγνοδίκης. Όταν απογοητεύεται και από τον Λεωνίδα, προσφεύγει στο δικαστήριο για να καταγγείλει τον Λεωνίδα ότι παρασύρει τις Αθηναίες γυναίκες διαφθείροντας έτσι τα ήθη των κυριών και δικάζεται ως «άντρας γιατρός που διατηρούσε ερωτικές σχέσεις με τις ασθενείς του». Στη διάρκεια της δίκης και για να υπερασπιστεί τον εαυτό της αναγκάστηκε να αποκαλύψει την πραγματική της ταυτότητα. Με την πράξη της αυτή εκτέθηκε διπλά. Πρώτον διότι, αν και γυναίκα, ασκούσε την ιατρική και δεύτερον διότι την ασκούσε με ψεύτικη ταυτότητα. Η Αγνοδίκη καταδικάζεται, όμως οι γυναίκες όλες και κυρίως οι γυναίκες των κατηγόρων, οι πλούσιες και οι εταιρες, συσπειρώνονται και συμπαρίστανται στην Αγνοδίκη, απαιτώντας την απελευθέρωσή της. Απειλήσαν μάλιστα τους δικαστές ότι δεν θα τους θεωρούσαν συζύγους, ούτε καν φίλους, παρά μόνο εχθρούς αν τολμούσαν να εφαρμόσουν το νόμο περί άσκησης της ιατρικής, και στο τέλος δήλωσαν ότι ήταν πρόθυμες να πεθάνουν μαζί της, αν καταδικάζονταν σε θάνατο. Η οργανωμένη αντίσταση των γυναικών πέτυχε, η αθώωση δημιουργήσε «δεδικασμένο» και αλλαγή του νόμου που επέτρεπε πια στις γυναίκες να φοιτούν σε ιατρικές σχολές και να ασκούν την ιατρική, αρκεί να εξετάζαν μόνο γυναίκες.

Η Αγνοδίκη αθωώθηκε, πήρε άδεια άσκησης επαγγέλματος και άδεια να ασκεί την ιατρική ντυμένη γυναίκα. Το ίδιο το σύστημα, όμως, την εξοστράκισε σαν διαφορετική και η αδελφή της παντρεύτηκε τον Αλέξανδρο^{4,5,9}.

Μια άλλη γνωστή γιατρός της ίδιας εποχής ήταν η Φαινοστράτη, που αναφέρεται σε ένα επιτύμβιο επίγραμμα στις Αχαρνές Αττικής και χρονολογείται το 330 π.Χ.:

«Φαινοστράτη...Μελιτέως γυνή. Μαία και ιατρός. Φαινοστράτη ενθάδε κείται ουθενί λυπηρά, πάσιν δε θανούσα ποθεινή».

«Φαινοστράτη...Μελιτέως γυνή. Μαία και ιατρός. Φαινοστράτη ενθάδε κείται ουθενί λυπηρά, πάσιν δε θανούσα ποθεινή».

Z. Ρωμαϊκή Ιατρική

Στην αρχαία Ρώμη και στην εποχή του Νούμα Πομπηλίου (715-672 π.Χ.) ήταν γνωστή η καισαρική τομή σε νεκρές γυναίκες. Τον 2^ο π.Χ. αιώνα που οι Ρωμαίοι κατέκτησαν την Ελλάδα, μεταφέρθηκαν στη Ρώμη γυναίκες γιατροί ως σκλάβες. Οι Ρωμαίοι που δεν είχαν επαγγελματίες γιατρούς, υιοθέτησαν την ελληνική ιατρική και ίδρυσαν ιατρικές σχολές και νοσοκομεία, όπου εργάζονταν οι γυναίκες γιατροί και οι οποίες διέπρεψαν στην Γυναικολογία και την Μαιευτική. Σπουδαίες μαιέρες της εποχής ήταν η Λαίς και η Ελεφαντίς. Η Ελεφαντίς ήταν καθηγήτρια ιατρικής στη Ρώμη, έγραψε πολλά βιβλία και αναφέρεται ότι δίδασκε πίσω από κουρτίνα για να μην αποσπά την προσοχή των μαθητών της, επειδή ήταν πολύ όμορφη.

Η Αντιοχίς, φίλη και συνεργάτιδα του Γαληνού, είχε ειδικευση σε παθήσεις του σπληνός και των αρθρώσεων και πολλοί πιστεύουν ότι ο Γαληνός αντέγραψε μερικές συνταγές της. Διατριβές στη Μαιευτική και τη Γυναικολογία έκαναν επίσης η Κλεοπάτρα και η Ασπασία^{3,5,9}.

Βιβλιογραφία

1. Κότελη Α.: Εμβόλια-Ιστορική Αναδρομή, 3^ο Μετεκπαιδευτικό Σεμινάριο: ΕΜΒΟΛΙΑ χθες και σήμερα, ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2005
2. <http://www.mic.ki.se/Mesop.html>

3. Μαρκέτος Σ., Εικονογραφημένη ΙΣΤΟΡΙΑ της ΙΑΤΡΙΚΗΣ, Αθήνα 2000

4. Ρούσσος Χ.Ν.: Νοσηλευτική-Ιστορική Αναδρομή, Αθήνα 1993

5. Ταμπάκης Θρ.: Γιάτρινες στην Αρχαιότητα, Ιατρικό Βήμα, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2003

6. Τσιλτικλής Χαρ.: Η Ιατρική στην Αρχαία Αίγυπτο, περ. *ΥΓΕΙΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ* αρ. 8, Αθήνα 1991

7. Ομήρου Οδύσσεια, ραψ. Δ, στ.227-230, Τα εν Λακεδαίμονι. Μετάφραση Αργύρη Εφταλιώτη

8. Τσιλτικλής Χαρ. Αναδρομή στην Ιστορία των Μαιών και Μαιευτικής, περ. *ΥΓΕΙΑ-ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ* αρ.10, Αθήνα 1991

9. Εγκυκλοπαίδεια ΠΑΠΥΡΟΣ LAROUSSE BRITANNICA

